

גמילות חסדים ברבנות הקהילה

הרב יובל מיטלמן

1. לימוד תורה של חסד
2. משים שלום בין איש לאשתו
3. הקהילה כמוסד של חסד
4. סיכום

הגרי"ד סלובייצ'יק בחיבורו 'איש ההלכה' מביא את חידושו של סבו ר' חיים הלוי סלובייצ'יק, אותו גאון שהעמיד שיטה שעל פיה ודרכה נוהגים רוב בתי המדרש ללמוד היום – הלא היא שיטת בריסק, לגבי תפקידו של רב קהילה. לדבריו, ר' חיים לימד את בנו ר' משה בצאתו לרבנות כי תפקידו של רב קהילה ממוקד באופן משמעותי בעשיית חסד. ר' חיים הציב לפניו בנו, ובעצם לפני רבני קהילות בכלל, את הקריאה להשקיע את מאמציהם ואת תשומת ליבם במרחבי עשיית החסד בקהילה. סיפורים רבים נסובו סביב הרב והרבנית וסביב הבית שהם ניהלו וטיפחו, בהם סיפורי חסד על תינוקות שנולדו ממערכות יחסים זוגיות מפוקפקות כאלו ואחרות, אשר הונחו על מפתן ביתם, והם בעצמם דאגו למחסורם ולגידולם.

במאמר זה אנסה ללכת באותו השביל שפילס ר' חיים וקבע במסמרות, שרבנות קהילה מבוססת במהותה על גמילות חסדים. אפרוט אותה לשלושה אפיקים שונים וקונקרטיים שבהם יכול לפעול רב קהילה. מובן שאין בדבר אלא בבחינת 'תן לחכם ויחכם עוד'.

1. לימוד תורה של חסד

כך אומרת הגמרא במסכת סוכה מט ע"ב:

וא"ר אלעזר מאי דכתיב" פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה" (משלי לא, כו) – וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד!? אלא תורה לשמה – זו היא תורה של חסד, שלא לשמה – זו היא תורה שאינה של חסד.

איכא דאמרי: תורה ללמדה – זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה – זו היא תורה שאינה של חסד.

מבואר בדברי הגמרא שישנם שני כיוונים להבין את דברי ר' אלעזר המבחיין בין תורה של חסד לבין תורה שאינה של חסד. כיוון אחד מכוון אותנו לתורה כמערכת יחסים שבין אדם לקונו, שכאשר האדם לומד לשמה הוא זוכה לתורה של חסד.

כיוון אחר מכוון למערכת היחסים שבין אדם לחברו, או ליתר דיוק בין אדם לתלמידיו. כאשר אדם מלמד תורה הוא זוכה לתורה של חסד, וזאת בשני מובנים שונים המשלימים זה את זה:

האחד, הוראת התורה לאחרים מחוללת שינוי בחייהם של הלומדים. לא פעם אנשים, גם כאלו שאינם שומרי מצוות קלה כבחמורה, שנפגשים ולומדים תורה, זוכים והיא מאירה את חייהם, באופן כזה או אחר, באור חדש. לימוד התורה עצמו הרי הוא גמילות חסד עם אותם שומעים.

האחר, ומובן זה זכיתי ללמוד מאנשי הקהילה שלי, הוא שהתורה מחוללת חסד. בכל יום חמישי מתקיים אצלנו שיעור בבית הכנסת שאליו מגיעים יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות ואינם נמנים על משתתפי בית הכנסת 'הקלאסיים'. במהלך השיעורים התנהלו שיחות רבות העוסקות ברצון להיטיב לעולם. מתוך הדברים התפתחה וקמה על ידי משתתפי השיעור עמותה הנקראת 'עושים טוב בגדרה', ששמה לה למטרה להוסיף טוב על כל המשתמע מזה: עזרה לנזקקים ברחבי גדרה והסביבה, ליווי משפחות בהיבט הכלכלי והרגשי, יצירת נטוורקינג של הצעות עבודה ועוד.

יש פה שילוב מיוחד במינו של נתינה שנולדה מתוך התורה – תורה שמולידה חסד. ראוי לציין בהקשר זה כי סביב משימות הקשורות לנושאי צדקה וחסד בכלל, וסביב מתנות לאביונים בפורים בפרט, שבאחריות עליהן נוטלים חלק גם מבני הציבור הכללי בגדרה, אנו נוהגים ללמוד את דברי הרמב"ם בהלכות מגילה וחנוכה ב, יז:

מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו. שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים. שהמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה שנאמר "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

ההבנה שהשמחה תלויה דווקא בנתינה לזולת ובהשפעת הטוב עליו, ושהיא היא התשתית העמוקה שעליה נבנה העולם הרוחני והתורני, היא חידוש גדול לשומעים. עולם חסד ייבנה.

2. משים שלום בין איש לאשתו

כחלק מהעיסוק כרב קהילה נדרש הרב לא פעם להתערבות, לעזרה ולתמיכה במערכות יחסים בתוך המשפחה, בראש ובראשונה במערכות יחסים בין איש לאשתו, אך גם עיסוק באתגרים משפחתיים סביב הורים וילדים על כל מגוון האתגרים העולים מזה. למותר לציין את החשיבות שהעניקה התורה לעשיית השלום בין איש לאשתו. על אהרון הכהן התאבלו שלושים יום כל בית ישראל בגלל מאמציו להשכין שלום בין איש לאשתו ובין אדם לחברו.

וכבר עמדו על כך שרבינו הקדוש בעריכת המשנה פתח את המשנה בקבלת עול מלכות שמים של מצוות קריאת שמע, וסיים את ששת הסדרים במשנה של רבי שמעון בן חלפתא על השלום ככלי המחזיק ברכה לישראל:

אמר רבי שמעון בן חלפתא, לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (תהלים כט).

ויש המסבירים כך גם את דברי הרמב"ם בסוף ספר זמנים, הלכות מגילה וחנוכה ד, יד: היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום – נר ביתו קודם משום שלום ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום".

מניין לו לרמב"ם שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם? יש שעונים שהרמב"ם למד זאת ממידת רבי יהודה הנשיא בעריכת המשנה שסיים במעלת השלום, ושהוא הלך בנתיבות שסללו אנשי כנסת הגדולה שחתמו את תפילת שמונה עשרה בשלום:

חיותם בשלום שכל הברכות חותמיהן שלום.¹⁷⁰

¹⁷⁰ ירושלמי ברכות ב, ד.

אמנם דברי הרמב"ם מושתתים על מאמר חז"ל חריף הרבה יותר מהקביעה ששלום הוא מטרה נעלית בעיני האלוקים.

הגמרא במסכת סוכה נג ע"א מספרת:

בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפא עלמא, אמר דוד: מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה בתהומא ומנח? ליכא דקאמר ליה מידי. אמר דוד: כל דידע למימר ואינו אומר – יחנק בגרונו.

נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה תורה: שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כולו – על אחת כמה וכמה.

אמר ליה: שרי. כתב שם אחספא, ושדי לתהומא, ונחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי.

אחיתופל למד מפרשת סוטה עיקרון רחב הרבה יותר – לא זו בלבד ששלום חשוב בעיני ריבונו של עולם, אלא שבעבור השלום בין איש לאשתו הקב"ה מצווה למחות את שמו על המים. הקב"ה מלמד אותנו שהשלום בין איש לאישתו חשוב יותר מאיסור מחיית שם ה' על המים.

אין בדברים הללו הכרעה בכל מקרה לגופו, אבל ברבנות קהילה ובמפגש עם מורכבותם של החיים הזוגיים יש מקום לשים אל מול פנינו את דברי חז"ל אלו – גדולה השמת שלום בין איש לאשתו.

3. הקהילה כמוסד של חסד

בגמרא בבא בתרא ט ע"א מובאת מעלתו היתרה של מי שגורם לאחרים לתת צדקה על מי שבעצמו נותן צדקה:

א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר "והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם" (ישעיהו לב, יז).

ובפסיקת ההלכה כותב הרמב"ם (מתנות עניים, י, ו):

הכופה אחרים ליתן צדקה ומעשה אותן שכרו גדול משכר הנותן, שנאמר "והיה מעשה הצדקה שלום", ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם אומר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים" (דניאל יב, ג).

דברים אלו נכונים כמובן לכל יהודי באשר הוא, אך לרב הקהילה הם משמעותיים במיוחד. רב קהילה יכול לא רק לעשות חסד בעצמו אלא גם להניע אחרים כפרטים ואת הקהילה כמוסד, על מנת לחסד.

אני רוצה להצביע על שני מרכיבים של אפיק זה.

בית כנסת המשמש לא רק כמקום תפילה ולימוד אלא גם כעוגן של חסד לאנשי האזור, הוא משמעותי ושלם הרבה יותר. המשנה בפרק א במסכת אבות אומרת שהעולם עומד על תורה, עבודה וגמילות חסדים, וכך גם נראים חיי קהילה מלאים – חיים שיש בהם תורה, עבודה וגמילות חסדים. הקהילה איננה רק גוף העוסק בבין אדם למקום אלא כזה החי חיים מלאים של בין אדם למקום ובין אדם לחברו כאחד.

אך לא רק הקהילה כמכלול נבנית מעשיית חסד אלא גם בני הקהילה. אחת ההתרחשויות המשמעותיות בהקשר זה היא רתימתם של כשרונות שונים של בני הקהילה לעשייה של חסד ונתינה.

העצמת עשיית החסד הקהילתית מאפשרת לאנשים שונים להביא לידי ביטוי יכולות וכשרונות שאינם באים לידי ביטוי בתפילה ובלימוד. היכולת של רב הקהילה לזהות את היכולות הללו ולחבר את בעליהן לעולם של עשייה מעצימה את כל העוסקים במלאכה. אמנם מדובר במלאכה לא פשוטה אבל תועלת גדולה בצידה, המעשֶׂה במובן הזה, גדול מן העושה.

4. סיכום

ראינו כמה יישומים קונקרטיים להבנה שציר מרכזי מאוד בעבודתו של רב הקהילה היא עשיית החסד: עצם לימוד התורה לרבים – הן שומרי תורה ומצוות הן שאינם, השמת שלום בין איש לאשתו ורתימת הקהילה ואנשיה לעשיית חסד.

אם הדברים יעוררו למחשבה ועשייה, והיה זה שכרנו.